

УДК 343.132.1

Микола КОРЧОВИЙ

кандидат юридичних наук,
доцент, професор кафедри
теорії та практики організації
оперативно-розшукової діяль-
ності

Академії управління МВС;

Петро ДАВИДЮК

перший заступник начальника
ДНДЕКЦ МВС України, началь-
ник лабораторії спеціальних
видів експертиз

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ВБИВСТВА, ПОЄДНАНОГО ЗІ ЗГВАЛТУВАННЯМ

Проаналізовано актуальні питання огляду місця події у випадку знайдення трупа з ознаками зґвалтування у найтиповіших ситуаціях як у приміщенні, так і на відкритій місцевості. Розглянуто способи пошуку, виявлення слідів та інших речових доказів, залишених на одязі, тілі потерпілої особи і території.

Проанализированы актуальные вопросы осмотра места происшествия при обнаружении трупа с признаками изнасилования в наиболее типичных ситуациях как в помещении, так и на открытой местности. Рассматриваются способы поиска, выявления следов и других доказательств, оставленных на одежде, теле потерпевшего лица и на территории.

Actual issues as to examining the crime scene when finding a dead body with the signs of sexual assault in the most typical situations (indoors and outdoors) are considered in the article. Ways of searching and detecting the marks and other evidence left on the victim's clothes, body and on the territory are divulged.

Ключові слова: огляд місця події, огляд трупа, вбивство з ознаками зґвалтування, типові ситуації, приміщення, відкрита місцевість, сліди, предмети, речові докази, фіксація доказів, тіло жертви, судово-медичний експерт, злочинець.

© Микола Корчовий, Петро Давидюк

Ключевые слова: *осмотр места происшествия, осмотр трупа, убийство с признаками изнасилования, типичные ситуации, помещение, открытая местность, следы, предметы, вещественные доказательства, фиксация доказательств, тело жертвы, судебно-медицинский эксперт, преступник.*

Keywords: *crime scene examining, dead body inspection, murder with the signs of sexual assault, typical situations, indoors and outdoors, marks, objects, evidence, evidence fixing, victim's body, medical examiner.*

Одним із напрямів підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є поліпшення якості проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій під час огляду місця вбивства з метою отримання максимального обсягу доказової інформації, що є основою розкриття та розслідування більшості кримінальних справ, порушених за ознаками вбивства (ст. 115 КК України).

Відповідальність за вбивство, поєднане зі звалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, законодавцем передбачено п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України [1, с. 241-242].

Так, за статистичними даними МВС України впродовж 1993-2008 рр. нерозкритими лишаються злочини: 18 умисних убивств, поєднаних зі звалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України); 586 – звалтувань (ст. 152 КК України); 948 – насильницьких задоволень статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України).

Над вирішенням проблеми боротьби зі злочинами проти життя та здоров'я особи в різні часи плідно працювали А. Ф. Возний, В. Г. Камиш, А. Г. Лекарь, В. А. Лукашов, В. П. Шиєнок, а також В. Я. Горбачевський, О. Ф. Долженков, В. М. Євдокимов, О. О. Кисельов, М. Д. Лішенко, В. В. Матвійчук, В. П. Пилипчук, І. В. Сервецький, О. П. Снігерьев та ін.

Питанням огляду місця вчинення вбивства присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів: В. І. Попова (1959), І. Е. Биховського (1973), С. П. Дідківської (1982), П. Д. Біленчука (1993), В. К. Лисиченка (2001, 2002), О. О. Матишева (1997), А. В. Старушкевича (2000), В. Я. Горбачевського та І. В. Сервецького (2003), А. П. Шеремет (2008) та ін.

Загалом науковці визначають огляд місця події як невідкладну слідчу дію, яка полягає у виявленні, сприйнятті, вивченні та фіксації стану, якостей і ознак матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, для вилучення слідів злочину та інших речових доказів, а також визначення характеру події, що відбулася, особи злочинця, мотивів злочину та інших обставин, які мають бути з'ясовані у процесі розслідування.

Слідча та судова практика переконливо свідчать про значну кількість помилок та прогалин, які виникають під час проведення слідчих дій, що негативно позначається як на подальшому розслідуванні, так і проведенні судово-медичної експертизи трупа, призводить до втрати доказів, спрямовує слідство на хибний шлях чи заводить у глухий кут.

Метою статті є теоретичні та практичні засади вивчення проблем огляду місця вбивства, поєднаного зі зґвалтуванням, щодо виявлення слідів і речових доказів, які залишають особи під час учинення злочину, що, безперечно, сприятиме підвищенню ефективності роботи оперативних підрозділів ОВС, органів досудового слідства в розкритті та розслідуванні злочинів.

Процесуальний порядок проведення огляду місця події і трупа регламентується статтями 190-192, 195 Кримінально-процесуального кодексу України [2].

Поняття "місце події" означає певну ділянку на місцевості чи в будівлі, де було вчинено вбивство або настали злочинні наслідки. У цьому контексті такі словосполучення, як місце події та місце злочину, є тотожними [3, с. 8].

Згідно з чинним законодавством огляд місця події – це першочергова слідча дія. Важливе значення цієї слідчої дії під час розслідування багатьох злочинів загальновідоме. У справах про вбивства огляд місця події і трупа має велике значення, оскільки результат огляду є основним джерелом побудови версій.

Оскільки інколи очевидців злочину немає, допит потерпілого неможливий, то роль слідів та інших речових доказів, виявлених на місці вбивства, особливо зростає. Необхідно також врахувати, що жоден інший злочин не залишає так багато різноманітних слідів, як убивство. Лише ретельний огляд трупа може дати слідству низку

відомостей про час, місце, спосіб та інші обставини злочину, а інколи і про особу, яка вчинила злочин [4; 5].

Більше того, ефективність огляду місця події залежить від своєчасного його проведення, всебічності та повноти дослідження обстановки, організованості та цілеспрямованості дій учасників на місці події за організаційної ролі слідчого, широкого використання засобів криміналістичної техніки, тактичних прийомів і методів, допомоги спеціалістів.

Досліджуючи місце події, використовують різні науково-технічні засоби, що дозволяють отримати більше інформації про явище, яке вивчається. До них належать такі: засоби освітлення, пошукові прилади, оптичні збільшувальні прилади, фізичні засоби виявлення слідів, засоби вимірювання, фіксації, фото-, кіно- і відеоапаратура, диктофони, магнітофони, прилади для складання планів, схем, засоби та матеріали для вилучення мікрослідів [3, с. 20].

Під час огляду місця події у справі про вбивство перед органами розслідування стоять три основні завдання:

- а) виявити й вилучити сліди та предмети, що можуть бути джерелами доказової інформації у справі;
- б) у повному обсязі і точно відобразити в протоколі огляду та доповненнях до нього всю обстановку місця подій;
- в) відтворити в уяві картину скоєного злочину та побудувати версії, за якими слід спрямувати слідство [3, с. 33].

Практика розкриття й розслідування вбивств, поєднаних зі зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, свідчить про те, що часом суттєву інформацію надають сліди, залишені злочинцем на місці події, одягу й тілі потерпілої.

Особи, які вчиняють насильницькі сексуальні злочини, намагаються не залишати слідів на місці злочину, але вони не можуть позбавитися біологічних матеріалів (наприклад, слини, крові, сперми, потовиділень, залишків волосся тощо).

Сліди біологічного походження можуть бути утворені кров'ю, спермою, потом, слиною, піхвовими виділеннями, сечею, до них також належать волосся, органи і тканини людського організму, нігті, кістки та їх фрагменти.

Індивідуальний запах людини – генетично обумовлена властивість специфічних запахових речовин поту і крові, що сприймається біодетектором – собакою як неповторна характеристика індивіда.

Кров – рідка тканина, що заповнює артерії, вени й капіляри. Складається з прозорої блідо-жовтої плазми (сироватки) і суспензованих у ній формених елементів: еритроцитів, лейкоцитів, тромбоцитів та ін.

Сперма (сім'я, еякулят) – каламутна, в'язка рідина. Складається із рідкої частини – сім'яної плазми і клітинної – сперматозоїдів (їх може не бути у випадку захворювання (азооспермії) або міститися в незначних кількостях – при олігоспермії).

Піт – безколірна рідина, яка виділяється потовими залозами. Містить 97-99 % води, в якій розчинені неорганічні речовини, такі як натрій, калій, кальцій тощо. Серед органічних сполук – білки, ліпіди, амінокислоти, ферменти. У поті на тілі завжди змішаний секрет сальних залоз (звідси термін: потожирові сліди пальців рук, долонь тощо).

Слина – продукт слинних залоз; безколірна, в'язка рідина, на 98-99 % складається з води, аніонів і катіонів різних речовин, білків і їх фракцій.

Волосся – дериват шкіри, складається з кореня-фолікула, розміщеного в дермі (шкірі) під кутом до її поверхні, та стержня, який виходить через волосяну вирву. Нижня розширена частина фолікула називається цибулиною волосини. У ній є клітинний матрикс, що активно продукує клітини в ростковій фазі розвитку волосини. Фолікул волосини покритий внутрішньою і зовнішньою оболонками.

Сеча – продукт виділення нирок; рідина жовтого кольору (в нормі); містить воду, солі, кінцеві продукти обміну речовин [6].

Найчастіше огляд місця вбивства, поєднаного із зґвалтуванням, здійснюють у приміщеннях і відкритій місцевості.

Важливо звернути увагу, що тільки для зґвалтування характерними є сліди сперми, поєднані з вагінальними виділеннями, які можна виявити як на трупі, його одязі, так і на предметах, що знаходяться поблизу. Потрібно вміти відрізнити ці сліди від інших за їхнім специфічним різким запахом (якщо сліди свіжі), за кольором

і формою. Залежно від місцезнаходження сперми та поверхні предметів плями мають сіруватий або жовтуватий відтінок, а в поєднанні з кров'ю – червонуватий або рожево-червоний колір. Сліди сперми зазвичай виглядають як чітко окреслені, але з нерівними краями, плями неправильної, овальної форми.

Крім того, іншою особливістю подібного місця події можна назвати характерну для зґвалтування позу потерпілої; безлад в одязі, зокрема ушкодження нижньої білизни в області грудей і статевих органів.

Про ознаки зґвалтування можуть свідчити й характерні для цього злочину тілесні ушкодження: розриви в області зовнішніх статевих органів, а також наявність на них, внутрішніх поверхнях стегон, на животі, грудних залозах саден, синців, слідів нігтів і зубів. Аналогічні ушкодження можуть бути й на шії особи. Усі ці обставини, як правило, можуть бути встановлені ще в ході загального огляду трупа за участю судово-медичного експерта чи іншого лікаря. За змоги до цієї слідчої дії варто залучати й інших фахівців: експерта-криміналіста чи біолога через складність досліджуваних на місці огляду об'єктів біологічного походження, мікрослідів.

Своєрідність тактики огляду під час виявлення трупа з ознаками насильницької смерті полягає насамперед у безпосередньому його дослідженні, оскільки труп надає найповнішу інформацію про подію злочину й особу, яка скоїла злочин.

На цій стадії слідчий, фахівець-криміналіст, біолог повинні насамперед ретельно зафіксувати фотографуванням (відеозаписом) у планах-схемах (за відповідними вимірами) і описом у протоколі огляду позу трупа і його розміщення щодо предметів навколишнього середовища, стан одягу й усі не приховані ним тілесні ушкодження, забруднення кров'ю й іншими речовинами ділянки тіла. При цьому треба не забувати правила судової фотографії, застосовувані до фіксації об'єктів, що мають значення для справи (детальна зйомка слідів і ушкоджень, мікрооб'єктів з використанням масштабної лінійки, подовжувальних кілець).

Після загального огляду трупа (умовно вважаючи його центром події, що відбулася) слідчий, віддаляючись від нього, розширює межі території, що підлягає вивченню, як у приміщенні, так і на

місцевості з метою відшукування слідів злочинця, у тому числі й на місці, де злочинець очікував потерпілу, і там, де він залишав місце злочину. Пошук і виявлення слідів на місцевості складніший, що зумовлено особливостями слідів поверхні: ґрунту, трави й інших рослин, у тому числі й засохлих, які згнивають, а також різних предметів, залишених людьми. У подібній обстановці доцільно використати допомогу як осіб, які мешкають поблизу, або інших, наприклад військовослужбовців, для прочісування місцевості, а також залучити кінолога зі службово-пошуковим собакою, щоб точніше визначити межі місця події й окремих вузлів огляду в місцях, що мають слідову інформацію стосовно цієї справи.

Слідча практика стверджує, що найбільше слідів злочину зосереджено поблизу місця виявлення трупа, що дозволяє ще в ході загального огляду висунути версію про передбачуване місце здійснення злочину, що збігається з місцезнаходженням трупа. У більшості випадків місця зґвалтування збігаються з місцем подальшого убивства потерпілої й виявлення її трупа. Огляд місця події у приміщенні має чітко окреслені межі (наприклад, міжповерховий майданчик у під'їзді житлового будинку в безпосередній близькості від входу в нього). З урахуванням цих обставин завдання огляду тут гранично сконцентровані. Злочинець увійшов і вийшов однозначно через входні двері під'їзду. Разом з тим і такий обмежений простір території, що оглядається, не завжди може допомогти розкрити злочин. Складність роботи в подібних умовах, як і огляд будь-яких інших приміщень, полягає насамперед у кропіткому дослідженні численних слідів перебування різних людей, серед яких необхідно вичленувати й вилучити тільки тих, що пов'язані з розслідуванням. Відповідно, для слідчого рекомендованою є тактика огляду від центра до периферії місця події, тобто огляд трупа, що забезпечує найбільший комплекс слідів про злочин і злочинця для подальшого дослідження обстановки події.

Продовжуючи роботу, слідчий приступає до детального огляду трупа за участю судово-медичного експерта й інших фахівців. На цій стадії важливо організувати всіх учасників слідчої дії на взаємопоможджувану діяльність зі збору, фіксації й вилучення слідів злочину. Судмедексперт установлює давнину й причину настання

смерті, допомагає слідчому правильно описати в протоколі всі виявлені сліди й ушкодження на трупі й одязі. Фахівець-криміналіст здійснює їхню фотофіксацію за правилами масштабної зйомки, якщо це не було зроблено відносно слідів у ході загального огляду, оскільки вони були сховані під одягом і поза трупа не змінювалася. Крім того, криміналіст або біолог допомагають слідчому у відшуканні на одязі й тілі потерпілої малопомітних чи малопомітних слідів. До них належать в основному мікро-об'єкти – волокна тканин та інших матеріалів, волосся, частинки різних речовин, наприклад, штукатурки або цегельного пилу, ґрунту або рослин. Застосування спеціальних знань і методів для виявлення мікрооб'єктів, їхнє виявлення й фіксація дозволять слідчому відновити картину події, що свідчить про контакт із потерпілою ймовірного злочинця після взаємного накладення мікрослідів. Зібрана інформація може згодом стати цінними доказами у викритті винного.

Важко переоцінити значення виявлених під час огляду трупа слідів насінної рідини гвалтівника. Їхній пошук на тілі й одязі потерпілої буде значно ефективнішим, якщо використати, як і під час відшукання мікрооб'єктів, додаткові джерела висвітлення, лупу (у тому числі з підсвічуванням). На шкірних покривах тіла плями сперми звичайно блищать (ніби покриті лаком). Їхнє скупчення може бути виявлене на волоссі лобка, зовнішніх статевих органах, стегнах, ногах або животі, разом із кров'ю й вагінальними виділеннями потерпілої. Не можна виключати відшукання сперми й на інших ділянках тіла, наприклад, в області заднього проходу (у випадку здійснення статевих актів у неприродній формі).

Сліди сперми на одязі потерпілої, насамперед на нижній білизні, роблять тканину твердою, ніби накрохмаленою. Якщо сперма просочила кілька шарів одягу, то сперматозоїди будуть перебувати на верхньому шарі (їхня наявність у насінній рідині й визначає доказову значущість таких слідів). Знайти сліди біологічного походження: сперму, кров, слину й інші виділення людського організму може допомогти фахівець-біолог. Використовуючи його знання в дослідженні, наприклад, щодо патьоків крові на тілі загиблої, можна зробити висновок про положення потерпілої в момент заповідання їй

ушкоджень або подальшу зміну пози трупа, а також характер можливих слідів крові на тілі й одязі злочинця.

Закінчивши зовнішній огляд трупа, слідчий разом із фахівцями має ретельно зафіксувати все виявлене за допомогою названих вище способів і вилучити його. При цьому особам, які беруть участь у роботі на місці події, під час вилучення мікрооб'єктів і слідів біологічного походження необхідно дотримуватися особливих запобіжних заходів:

- користуватися гумовими рукавичками;
- як інструменти застосовувати пінцет (для збирання мікрооб'єктів, волосся), скальпель або лезо бритви (для зіскобловання засохлих слідів), лопатку, шпатель (для вилучення об'єктів із ґрунту або інших речовин);
- не зондувати рани на трупі, не видаляти з них кров;
- сліди сперми знімати з тіла вологим марлевим тампоном;
- пам'ятати, що вилучення мазків із піхви, ротової порожнини, прямої кишки (на предмет виявлення сперми) робить судовий медик у відповідних умовах.

Усі вологі об'єкти спочатку потрібно просушити при кімнатній температурі, на відстані від нагрівальних приладів і сонячних променів, тільки після цього їх упаковувати. Якщо в умовах огляду зазначену вимогу виконати неможливо, то негайно після прибуття з місця огляду слідчий повинен прийняти заходи для висушування вилучених предметів, щоб запобігти їх псуванню. Також для збереження об'єктів біологічного походження від загнивання їх потрібно упаковувати тільки в паперові пакети чи коробки, але в жодному разі не в поліетиленові мішки.

Одяг із трупа треба за змоги теж вилучити (якщо на ньому немає слідів знярядь заподіяння тілесних ушкоджень) для подальшого дослідження.

Предмети одягу впаковують у папір. Сліди забруднень будь-якими речовинами, у тому числі спермою чи кров'ю, потрібно покрити чистими аркушами паперу, звертаючи одяг слідами всередину. Якщо на одязі є сліди сперми, то з метою запобігання механічного руйнування сперматозоїдів його бажано помістити в картонну коробку. За необхідності можна вилучити й кляп з можливи-

ми слідами сперми чи інших об'єктів.

Не слід вирізати ділянки зі слідами на одязі, якщо він залишається на трупі й не вилучається. Транспортуючи труп у морг, бажано помістити його в паперовий мішок або чисте простирадло. Зберегти піднігтьовий уміст можна, якщо надягти на руки трупа паперові мішки й закріпити їх. Однак якщо умови огляду дозволяють, то краще вилучити піднігтьовий уміст на місці. Для цього зрізують нігті на всіх пальцях, поміщають їхні пластини з кожного пальця в окремі конверти з відповідними позначками. Як свідчить практика, під нігтями потерпілої можуть бути різні мікрооб'єкти, що мають значення для розслідування, у тому числі волосся, волокна з одягу злочинця, частки його шкіри тощо. Доцільно вилучити предмети із затиснених рук трупа.

На подальшій стадії огляду слідчий досліджує ложу трупа, що також може надати цінну доказову інформацію. При цьому можна виявити сліди сперми й крові, волосся, волокна тканин та інших матеріалів, частинки інших речовин. Пошук цих слідів може бути ускладнений, наприклад, в умовах огляду поверхні лісової галявини. На місцевості можуть бути виявлені й сліди транспортного засобу, яким міг скористатися злочинець. Їхню фіксацію роблять також із дотриманням правил за допомогою фотографування (відеозапису), виготовлення зліпків зі спеціальних паст, поміщення в плани-схеми й описом у протоколі огляду.

На ложі трупа можливі сліди сперми, що витекла з піхви або рота потерпілої помертло; скупчення рідкої крові й інших рідких виділень, наприклад, сечі. Всі ці сліди можна зібрати на марлю. Висушувати й упаковувати ці об'єкти необхідно за зазначеними вище правилами. Але необхідно пам'ятати, що в подібних випадках потрібно вилучати частину марлі, використаної для збирання рідких об'єктів, вільну від усяких слідів, як зразки для контролю при подальшому експертному дослідженні. Аналогічно слід відібрати зразки ґрунту й інших матеріалів, що перебувають на ложі трупа (наприклад, частки рослин, будівельних матеріалів тощо), для подальшого порівняння. Ці правила стосуються й слідів, що вилучають у приміщенні. Якщо роблять зіскрібки крові, сперми, інших виділень, речовин зі стін, підлоги, громіздких предметів, то разом з

такими об'єктами потрібно вилучати ділянки слідів та їхні поверхні.

Зафіксувавши й здійснивши вилучення, упакування об'єктів із ложі трупа відповідно до правил, слідчий робить вилучення виявлених у ході загального огляду місця події предметів і слідів, що мають значення для справи. Як правило, їхня фіксація вже зроблена безпосередньо під час виявлення.

Рекомендується також вилучити передбачувані знаряддя вбивства: цегла, металевий прут із плямами, схожими на кров, волоссям і можливим запахом підозрюваного, мотузку – з метою виявлення як індивідуального запаху, поту, так і мікрооб'єктів з одягу злочинця або його помешкання, ціпок зі схожими на кров слідами, де можуть бути виявлені волосся або частки епідермісу з тіла потерпілої, а також запах убивці. Важливими для розкриття злочину є вилучені з місця огляду верхній головний убір передбачуваного гвалтівника, носова хустина, випадково забуті чи викинуті. На цих предметах могли залишитися індивідуальний запах, потожирові речовина або інші сліди, наприклад, волосся (на головному уборі підозрюваного); недокурок з можливими слідами його слини або характерним прикусом зубів; гудзик з одягу злочинця або потерпілої.

Слідчий вилучає й інші предмети, що опинилися на місці огляду, хоча не завжди може бути впевнений у їхній належності потерпілій або злочинцеві, але таку можливість не повинен виключати. Наприклад, обривки паперу, сірники, обгортки від будь-чого, порожні пляшки можуть і не стосуватися розслідуваного факту, як це з'ясується пізніше, але на стадії первинної слідчої дії про це ще важко судити, тому доведеться займатися часом трудомісткою, чорновою роботою, збираючи об'єкти. Можливо, згодом вони ще знадобляться для доведення вини злочинця.

Так звані традиційні сліди рук, що виявлені на сумочці, які, ймовірно, належать потерпілій, можуть бути залишені як нею (це може встановити ще в ході огляду фахівець-криміналіст), так і підозрюваній особі. І якщо навіть сліди нечіткі, а папілярні лінії переривчасті, вони також можуть придатися якщо не для ідентифікації самої особи, то для встановлення групи крові особи, що залишила їх, за потожировою речовиною. Це стосується і слідів взуття, ви-

явлених на місці огляду. Вони не завжди придатні для ідентифікації, однак можуть містити певну інформацію про злочинця: його розмір взуття, відповідно, ймовірний зріст, особливості ходи, поведінку на місці події. Ця інформація разом з іншими даними огляду може знадобитися під час розшуку особи, що скоїла злочин, у тому числі й по "гарячих" слідах.

Усі вилучені в ході динамічного огляду місця події предмети зі слідами впаковуються за правилами, опечатуються й супроводжуються пояснювальними написами й підписами осіб, що беруть участь у слідчій дії. Результати всіх розглянутих вище стадій огляду зводяться воедино в протоколи, схемах-планах (якщо під час огляду записи велися на чернетці) і оформляються відповідно до вимог ст. 190-192, 195 КПК України.

Таким чином, ґрунтовне дослідження одягу й ложі трупа, ретельна фіксація виявленого комплексу слідів і об'єктів, їхнє вилучення, проведення молекулярно-генетичних експертиз можуть сприяти розкриттю та розслідуванню тяжких злочинів проти життя, здоров'я та статевої недоторканості особи. Більше того, законодавче обґрунтування аналізу ДНК як доказу вини може знизити число безневинно засуджених, а також різко зросте відсоток розкриття умисних вбивств, звалтувань, результативність розшуку злочинців, безвісно зниклих осіб тощо. Необхідність подальшої наукової розробки цієї проблеми в теорії та практиці експертної, кримінально-процесуальної, судово-експертної та оперативно-розшукової діяльності сприятиме ефективному вдосконаленню діяльності слідчо-оперативної групи в процесі розкриття та розслідування насильницьких сексуальних злочинів.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — К. : А.С.К., 2002. — 936 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України (станом на 20 вересня 2001 року). — К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2001. — 268 с.
3. Горбачевський В. Я. Вбивство : огляд місця події : у 2 ч. : монографія / Горбачевський В. Я., Сервецький І. В. ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. — Ч. 1. — 176 с.

4. Шеремет А. П. Розслідування та запобігання вбивствам : навч. посіб. – Чернівці : ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2007. – 248 с.

5. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. / Шеремет А. П. – Чернівці : ТОВ "Видавництво "Наші книги"", 2008. – 440 с.

6. Єрмолаєва А. О. Призначення та проведення медико-біологічної експертизи : наук.-метод. рек. / Єрмолаєва А. О., Борзов О. П. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2006. – 13 с.

Стаття надійшла 15.09.2009.